

VERES VALÉR

A Kolozs és Kovászna megyei magyarok kisebbségi identitástudatának néhány vonása

Ebben a tanulmányban a kisebbség magyar nemzeti azonosságtudat néhány dimenzióját vizsgálom.¹ Elsősorban az átlagos iskolázottságú népesség „természetes nemzeti identitásának megnyilvánulási formáit próbálom megragadni. A problémakör rendkívül bonyolult és sokrétű; a vizsgálat során és ebben a tanulmányomban nincs módomban elemezni sem a román állampolgársági tudat sajátosságait, sem a romániai és a magyarországi magyar nemzeti identitástudat viszonyát. A vizsgálat, amelyre e tanulmány épül, leíró-feltáró jellegű, ugyanis számos aspektusa eddig ismeretlen volt, másrészt hangsúlyozni kell annak helyi jellegét. A kutatás elméleti-fogalmi háttéréül szimbolikus interakcionálizmussal, tudásszociológiával és szociálpszichológiával, valamint a kollektív és a nemzeti identitás elméletével és empirikus kutatásával foglalkozó szakértők művei szolgáltak.

A tanulmány alapját képező szociológiai vizsgálat Kovászna és Kolozs megye magyar anyanyelvű lakosságára terjedt ki. Vizsgálati módszerként kérdőíves felmérést és úgynevezett *félstrukturált interjúkat* alkalmaztunk. A kérdőív elkészítéséhez, egyes jelenségek értelmezéséhez és leírásához kiegészítő jelleggel az interjúk adatait is felhasználtam.²

*A kérdőíves felmérés mintája.*³ 752 személy, akiket Kolozs és Kovászna megye 175 éves, magyar anyanyelvű lakosságából választottunk ki 1996 márciusában rétegzett mintavétellel. Mintavételünk kiindulópontja az volt, hogy a rétegzés alapja olyan néprajzi-történelmi mikrorégiók legyenek, amelyek az illető megyét három-négy részre bontják, ezen belül feltételeztük, hogy az azonosságtudat alapvető jellegzetességei a régió bármelyik falujában fellelhetők. Természetesen figyelmet fordítottunk a népesség demográfiai sajátosságaira is. Kérdőívünk számos identitáskomponens iránt érdeklődik. A *félstrukturált interjúk* a Kovászna megyei Mikóújfaluban készültek, összesen 15 helybéli lakossal, munkásokkal és földművesekkel, minden korosztályból.

A minta szocio-demográfiai összetétele: a lakhely típusa szerint 45,9 százalék falun, 54,1 százalék városban lakik, s ez kevesebb mint egy százalékkal tér el az erdélyi magyarok lakhely szerinti megoszlásától. Megyei bontásban a megkérdezettek 41,6 százaléka Kolozs megyei, 58,1 százaléka Kovászna megyei, tekintve, hogy az 1992-es népszámlálás szerint Kovászna megyében több magyar él (175 502), mint Kolozs megyében (146 186).

Hipotézisek

A nemzeti azonosulás az egyéni identitás összefüggésrendszerében ragadható meg. Egyéni identitásnak az illető személy mindazon ismereteit és képességeit nevezzük, amelyek által érvényt szerez saját értékeinek és érdekeinek a társadalmi kommunikáció és cselekvés rendszerében.⁴ Az egyén identitása a komplex társadalmakban egyre diffúzabb módon szerveződik, és ebben szerepet játszanak a kívülről jövő, ideológiának nevezett információs hatások, amelyeknek megvannak a maguk erkölcsi, intellektuális és eszmei összefüggései.⁵

Az egyén értékrendszerét, attitűdjeit, viselkedési modelljeit, erkölcsi és gondolkodássémáit az ideológiák alakítják, amelyek a társadalom antropológiai értelemben vett kultúrájának részei.⁶ Közülük a nemzeti ideológia a legáltalánosabb, amely Csepeli György értelmezésében „az a történelmileg kialakult és kollektíve osztott tudáskészlet, amely változó mértékben megelőző etnocentrikus képzetekre épülve, azok társadalmi-lélektani örökségeként elgondolhatóvá, átértezhetővé és kimondhatóvá teszi a nemzeti csoporthoz való tartozást annak tagjai számára”.⁷ A romániai magyarok esetén a fő ideológiaformáló tényező az RMDSZ, másodlagosan pedig a magyar állam, elsősorban a Duna TV által.

A nemzeti identitás azon alapul, hogy az egyének a nemzeti ideológia társadalmi működése eredményeképpen saját mikrovilágukban, úgynevezett életvilágukban, viselkedési szokásokat és attitűdöket alakítanak ki – ez teszi lehetővé, hogy szociálpszichológiai értelemben csoportként működjenek -, amelyek a nemzetcsoport tagjait egyéni identitásuk részeként sajátos módon megkülönbözteti. A nemzetnek nevezett szimbolikus univerzum tagjai - többé-kevésbé - ismerik azokat a forogatókönyveket, tematizációkat, amelyeknek segítségével a nemzeti „rituálékban” résztvevőként viselkedhetnek Természetes vagy spontán, tudatos, valamint ideologikus nemzeti identitásformák különböztethetők meg, ebben a vizsgálatban elsősorban a természetes nemzeti identitást tanulmányoztuk annak esetenként tudatos szintre begyűrűző formáival együtt.

A vizsgálat hipotézisei közül kiemelném a következőket: a személyes érintettség nagymértékben jellemző a romániai magyarságra, amelyet diszkrimináció formájában élnek meg, Kolozs megyében intenzívebben. A vizsgált népesség haza fogalmában az irracionális-kollektív típus dominál. A románok ellenségképet jelentenek a magyarok számára, ezért velük konfliktusviszonyban vannak, s ez felértékeli a nemzeti hovatartozást, amely az első helyek valamelyikére kerül. A Henri Taifel által kifejtett második kisebbségi magatartásmód, amikor a közösség hagyományai, történelme és társadalmi-kulturális normái arra ösztönzik a csoport tagjait (itt a magyarokat), hogy többségivé „váljanak”, azaz közösségként bizonyos értelemben többségi helyzetbe kerüljenek⁸, mégpedig úgy, hogy közösségi autonómiaigényt fogalmazzanak meg; ez főként Kovászna megyében tapasztalható. Az Allport⁹ által leírt nemzeti-etnikai sztereotipizáció fogalomrendszerében a magyarság önképe pozitív, míg románságképe - akiket nemzeti ellenségnek tekint - negatívnak nevezhető. Mindez a romániai magyarok pozitív szociális identitását igazolja.

A nemzeti hovatartozás fontossága és az értékrend Az egyén értékrendjének megismerésével az a célunk, hogy feltárjuk a nemzeti identitás hagyományokhoz és a modernitáshoz kapcsolódó értékei közötti összefüggéseket.¹⁰

Ezzel kapcsolatos kérdésünk 13 válaszalternatívát tartalmaz (lásd 7. lábjegyzet), amelyek közül hármát kellett kiválasztani fontossági sorrendben. Az elsőként kiválasztott érték az alábbi megoszlást mutatja:

1. táblázat *Az értékpreferenciák megoszlása*

A legfontosabb érték gyakorisága	Első érték gyakorisága	Átlagos gyakorisága
	Százalékban	
1. Házasság, család	60,04	26,02
2. Barátság	11,4	13,01
3. A magyarság megőrzése	7,7	15,8
4. Szakmai siker, karrier	7,1	7,8
5. Önmegvalósítás	3,7	4,74
6. Vallásos nevelés	2,6	5,2
7. A magyarság kisebbségi jogainak kiharcolása	2,3	7,78
8. Nagyön jó kereset	1,7	5,03
9. Saját ház, autó, villa	1,4	4,17
10. Izgalmas, élménygazdag élet	0,9	5,7
11-12. Sok szabad idő	0,3	3,1
11-12. Közösségi élet szervezése	0,3	2,8
Nem válaszol	0,3	

Felvetődik a kérdés, hogy a válaszalternatívák egyáltalán összehasonlíthatók-e, tehát a családi, egyéni, illetve a nemzeti, közösségi értékek között kell-e prioritást felállítani. Megítélésem szerint vannak olyan helyzetek, amikor igen, például ha a tévéműsor-választás, olvasási téma-választás vagy éppen a párválasztás a nemzeti hovatartozástól függ. Az említett

életterek viszonylag függetlenek, éppen ezért az elsőként, másodikként és harmadikként megjelölt értékekkel az összehasonlítás különböző szintjeit próbáljuk megragadni.

A megkérdezettek többsége a felajánlott értékek közül a családi életet, a családhoz tartozást választotta,¹¹ a nemzeti hovatartozás mind a lineáris, mind a rétegzett vizsgálat alapján másodlagos fontosságú, de megelőz minden más társadalmi-közösségi értéket. Ebben az a Csepeli György és Nimmi Hutnik által megfogalmazott magatartás körvonalazódik, amely szerint, ha a nemzeti kisebbség és többség között szimbolikus vagy konkrét konfliktusviszony áll fenn, a nemzeti hovatartozás kiemelkedően fontossá válik.

A romániai magyar közösséghez való tartozás elsődleges kritériuma az önbesorolás, de majdnem ugyanilyen fontosnak számít a magyar anyanyelvűség és az, hogy legalább az egyik szülő magyar legyen. Ez a nemzeti identitás kultúrnemzeti változatára utal.

Az értékpreferenciák mellett a közéleti-politikai jellegű orientációt is megvizsgáltuk a magyar lakosság körében, ezek ugyanis összefüggésben állnak a nemzeti ideológia által fölkinált ismeretek befogadásának mértékével. Ezért négy, az RMDSZ-szel kapcsolatos kérdést tettünk fel. Az RMDSZ-hez való viszonyra nagyobb hangsúlyt helyeztünk, mert a vizsgálat egy másik kérdésblokkja alapján - ez e cikknek nem képezi tárgyát -, amely a román-magyar konfliktus percepciójához kívánt adatokat gyűjteni, kiderült, hogy a romániai magyarok számára az elsődleges politikai entitást, amelytől sorsuk alakítását várják, az RMDSZ jelenti, a román államhoz való viszonyulásuk túlnyomórészt konfliktusos, a magyar állam fellépését csak igen kevesen várják el (körülbelül egynyolcada azoknak, akik az RMDSZ követeléseinek belföldi teljesítését óhajtják). A leginkább idevágó kérdés válaszainak a megoszlása: azoktól, akik szerint megoldható a konfliktus, megkérdeztük azt is, hogyan.¹² A válaszok megoszlása a következő (abszolút számokban, mivel több választ is adhattak):

2. a táblázat *Konfliktusmegoldási módok*

Megoldási mód	Kolozs	Kovászna
	Szám	
A román állam eleget tesz az RMDSZ követeléseinek	120	134
Az RMDSZ lemond túlzott követeléseiről	44	28
A románok megváltoznak és engednek	58	92
A romániai magyarok megváltoznak és engednek	16	30
Magyarország érélyesebben lépjen fel	16	22
Az RMDSZ érélyesebben lépjen fel	34	48
A nagyhatalmak vagy a nemzetközi erők beavatkoznak	56	72
Erdély független állam lesz	50	24
Másképp	28	2
Összesen	442	452

A leggyakoribb válasz: a „A román állam eleget tesz az RMDSZ követeléseinek”. Megvizsgáltuk azt is, hogy a megkérdezettek hogyan viszonyulnak az RMDSZ nemzeti programjának ideológiai megnyilvánulásaihoz. Az RMDSZ tevékenységével és célkitűzéseivel való azonosulás mértéke¹³ korcsoportok szerint, illetve átlagosan az alábbi megoszlást mutatja:

2. b táblázat *Az RMDSZ céljaival való azonosulás korcsoportonként*

Azonosulás típusa	Korcsoportok				Összesen
	18-30	31-45	46-62	62-75	
Érdekli és cselekedne	30,6	41,6	61,5	59,3	47,3
Érdekli, de nem cselekedne	50,9	48,1	32,1	25,9	40,4
Közömbös	13,9	6,5	4,6	14,8	9,5
Nem ért egyet	2,8	2,6	0,9	0	1,7

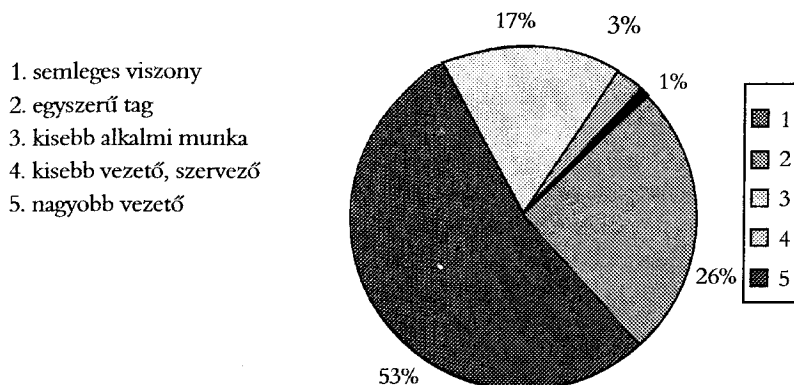
Nem ismeri őket	1,9	1,3	0,9	0	1,1
-----------------	-----	-----	-----	---	-----

Megállapítható, hogy a vizsgált népesség 88 százaléka érdeklődik az RMDSZ tevékenysége és célkitűzései iránt. Ez azt jelenti, hogy joggal tekinthetjük az RMDSZ-t a nemzeti identifikáció fő ideológiai forrásának. Az érdeklődőknek több mint fele cselekvési hajlandóságát is kinyilvánította (természetesen nem tévesztendő össze a kérdőív kitöltése során tanúsított álláspont a konkrét cselekvési helyzetben való viselkedéssel).

Akárcsak a politikai érdeklődés terén, az RMDSZ-szel való azonosulás mértékében is élen járnak az érett felnőttkorúak: a fiatalokhoz képest kétszer annyian hajlandók tenni valamit az RMDSZ céljaiért. Az RMDSZ irányában mutatott cselekvési készség intenzitását még egy kérdéssel lemértük, megkérdeztük azt is, hogy milyen konkrét akcióban venne részt (lásd 25. kérdés).¹⁴ A megkérdezettek 30 százaléka venne részt fokozottabb ideológiai azonosulást követelő gyűlésen (a fiatalok 22 százaléka), illetve 17 százalék politikai vitafórumon (a fiatalok 19 százaléka). A válaszok jól mutatják, hogy az átlagnépesség, habár ideológiailag jelentős arányban azonosul, esetleg érdeklődik is az illető politikai entitás iránt, konkrét cselekvési helyzetekben kevésbé aktivizálható.

Ebben a témakörben az utolsó kérdésünk arra vonatkozott, hogy a válaszadó milyen szinten lépne be az RMDSZ hierarchijába.¹⁵ A megoszlás korcsoportonként nem mutat lényeges eltéréseket (nyilván az érett felnőttkorúak itt is az „élen” járnak); de a szervezettel való formalizált azonosulást, a tagsági viszonyt lényegesen többen utasítják vissza, mint az elvek elfogadását:

1. ábra Az RMDSZ-tisztségvállalással kapcsolatos viszony

A válaszok megerősítik, hogy a háromszéki és Kolozs megyei magyarok számára az RMDSZ az elsődleges ideológiai integráló tényező, és a válaszok megoszlása alapján az is nyilvánvaló, hogy viszonylag széles közösségi konszenzusról van szó, amikor a célokról, azaz az ideológiai programról esik szó. Ezt úgy értelmezem, hogy a romániai magyarság-már amennyire egyáltalán lehet ebben a vonatkozásban általánosítani - önálló politikai tényezőként határozza meg önmagát, és ennek szimbolikus kifejezője az RMDSZ vezetősége és nem a magyar kormány. A román kormány annyiban veheti át a szimbolikus képviselőlet, amennyiben ebbe az RMDSZ vezetői beleegyeznek, illetve amennyit rá „átruháznak”.

A magyarságtudat domináns hovatartozási kritériumai

Azt, hogy egy nemzetcsoporthoz tagjai a csoporthoz való tartozás kritériumaként mit fogadnak el, illetve a feltételek között milyen fontossági sorrendet állapítanak meg, többféle módon lehet vizsgálni. Mivel mintánkba (és egy másik, Erdélyt reprezentáló mintába) kevés vegyes házasságból származó vagy más okból bizonytalan identitású személy került bele, a nemzeti identitás problémamentességét vagy problematikus voltát nem egyéni eseteken

akartuk lemérni, hanem általánosítottunk, és azt kértük, jelöljék meg, mennyire fontos a felsorolt 11 kritérium külön-külön ahhoz, hogy valaki magyarnak számíton.¹⁶ Azokat a feltételeket, amelyeket a válaszolók abszolút többsége nagyon fontosnak tart, elsődleges, amelyeket a relatív többsége tart nagyon fontosnak (a nagyon fontos és fontosabb válaszok aránya együtt abszolút többséget alkot), másodlagos nemzeti kritériumoknak, a nem túl fontosakat, illetve az egyáltalán nem fontosakat pedig elhanyagolhatónak tekintjük. Az elsődleges kritériumok mindkét megyében az említés átlagos arányának a sorrendjében a következők:¹⁷

3. táblázat *A magyarsághoz való tartozás fő kritériumai*

Kritérium	Kolozs megye	Kovászna megye
	Százalékban	
Magyarnak tartja magát	80,8	84,3
Magyar legyen az anyanyelve	82,2	83,8
Legalább egyik szülő magyar	72,6	77,5
Ismerje és szeresse a magyar kulturát	65,1	74
Magyar szertartási nyelvű egyházhoz tartozzon	47,3	66,2

Az elsődleges kritériumok közül legnagyobb arányban az önbesorolás jelenik meg a felmérésben, akárcsak a magyarországi nemzeti identitáskutatásokban.¹⁸ Az RMDSZ-re való szavazás, a magyar iskolák végzése, illetve a magyar trikolor szeretete csupán Kovászna megyében számít elsődleges létkritériumnak, Kolozs megyében nem, azaz a Kolozs megyeiek többsége nem tartotta nagyon fontosnak ezeket a magyarság meghatározásában. Ez azt (is) jelenti, hogy Kovászna megyében a társadalmi kapcsolatok és a nemzeti szimbolikához való pozitív viszonyulás erősebbek, illetve Székelyföldön a nemzeti szimbólumok fontosabbak, mint Kolozs megyében.

A vizsgálatban résztvevő romániai magyarság számára a Magyarországon lakás jelentéktelen feltétel, egyrészt mert az identitás kultúrnemzeti formája nem feltételezi az egy államhoz való tartozást, másrészt a magyarországi identitást sem határozza meg a magyar állampolgárság. E kérdésre kapott válaszoknak ellenőrző funkciót szántunk, arról szerettünk volna megbizonyosodni, hogy megfelelően értelmezték-e saját helyzetükre a többi kérdést. A többségében románlakta területeken (Románia és Erdély esetén) nem láttuk értelmét e kérdésfeltevésnek.

Hazafogalom, szülőföld és nemzetcsoport dimenzióinak érzékelése

A racionalitás-irracionalitás szerepe¹⁹ szerint négy válasz-altematikájú kérdést készítettem abból kiindulva, hogyan helyezi el magát valaki egy szimbolikus térben, ha feltételezett kivándorlási lehetőséget ajánlunk fel neki.²⁰ Kérdéseink válaszalternatívái közül az első az individuális-rationális, a második a kollektív-irracionalis, a harmadik az individuális-irracionalis, az utolsó pedig a kollektív-rationális hazafelfogásra vonatkozott. A hazafelfogások megoszlása (lásd 13. jegyzet):

4. táblázat *A hazafogalom tipizálása*

Tengelyek	Individuális	Kollektív
	Százalékban	
Irracionális	17,2 (3)	40,4 (2)
Racionális	10,2 (1)	32,3 (4)

A vizsgált népesség túlnyomó többsége kollektivistá hazafelfogást vall magáénak (82 százalék), és az irracionalis elem is dominál (57 százalék). Korcsoportok szerint is lényeges különbség mutatkozik: amíg a nyugdíjasok körében messze átlagon felül van a kollektív-irracionalis hazafelfogás (15 százalékos eltérés az átlagtól), addig a felnőttek mindkét

korcsoportjában bár hasonló irányú, de kisebb mértékű az átlagtól való eltérés (8, illetve 6 százalék), a fiatalok korcsoportjában első helyen a kollektív-rationális hazafelfogás áll (35 százalék), ezt követi az individuális-irracionális, majd csaknem ugyanilyen arányban fordul elő a másik, ellentétes tartalmú hazafelfogás.

Az iskolázottság szerinti vizsgálat ugyancsak lényeges különbségeket hoz felszínre. Az általános iskolát végzettek körében az átlagosnál többen vallják magukénak a kollektív-irracionális hazafelfogást, míg a középiskolát, illetve egyetemet végzettek körében a kivándorlási arány magasabb az átlagosnál, a diplomások többsége a kollektív-rationális hazafelfogás híve: 24 százalékkal több az átlagnál. A fenti adatok egyik lehetséges értelmezése, hogy a kollektív-irracionális, valamint a kollektivista hazafogalom magas aránya a kultúrnemzeti identitások azon sajátosságára vezethető vissza, hogy a haza politikailag és jogilag nem határozható meg olyan pontosan, mint az államnemzeti identitás, hanem „egy racionálisan feldolgozhatatlan élettér, (...) amelynek nincs és nem is lehet alternatívája”.²¹ Az a tény, hogy a felsőfokú képzettséggel rendelkező válaszadók túlnyomó része a kollektív-rationális hazafelfogást vallja magáénak, értékelésem szerint kapcsolatban áll azzal az RMDSZ által is felvállalt, irodalmunk által is közvetített eszmével, miszerint „kötelességünk itt maradni, kultúránkat fenntartani, nem beolvadni, mintegy sorsszerűségként értelmezni helyzetünket”. Mindez a nemzeti ideológiai diskurzus olyan szintjeiből származik, amelyet az iskolázatlanabb ember nem tud megfelelően értelmezni, így hazafelfogása a kollektív-irracionális kategóriában marad.

A hazafelfogások mögötti racionalitás és individualitás mutatója lehet annak is, hogy az illető közösség tagjainak mentalitása hogyan helyezhető el a premodern, modern, posztmodern értékskálán. Nyilvánvaló, hogy a fiatalok mentalitása a skála magasabb (a posztmodernség irányába mutató) fokozatán helyezkedik el, mint az idősebb nemzedékeké. A kollektív-irracionális hazafelfogás arányának csökkenése az életkor függvényében jól nyomon követhető: nyílt kérdésekkel vizsgáltuk, hogy ki mit tekint szülőföldjének, illetve hazájának. A válaszokat posztkodifikálás útján számszerűsítettük az alábbi kategóriákba sorolva:

5. táblázat *A szülőföld-kategóriák megoszlása*

Szülőföld-kategória, N=702	Százalékban
1. Erdély	44,2
2. Székelyföld	8,5
3. Erdélyi népességi zóna*	11,4
4. Szülőfalu	13,1
5. Szülőváros	5,7
6. Románia	2,8
7. Magyarország, Nagy-Magyarország	0,3
8. Ahol él, ahol született	11,4
9. Más	0,3

* Például Erdővidék, Kalotaszeg, Háromszék stb.

6. táblázat *A hazakategóriák megoszlása*

Hazafogalom korcsoportonként	Összesen N=702	18-30	31-45	46-62	62-75
	Százalékban				
Erdély	39,3	29,4	46,2	39,4	50
Románia	47	58,8	46,2	43,1	35,2
Ahol él, ahol született	4,8	4,6	3,8	5,5	5,6
Magyarország					
Nagy-Magyarország	2,3	0	1,3	4,6	3,7
Más válasz	4,5				
Nem válaszol	3,1	5,5	1,3	3,7	0

A válaszokból több érdekes megállapítás szűrhető le. Nem válik élesen külön a szülőföld és a haza fogalma. A szülőföld fogalmán a magyar kultúrában a fenti lehetséges válaszok közül igazából a harmadikat és a negyediket értik. Ezzel szemben itt nagyon gyakori az Erdély-Erdély páros válasz a szülőföld-haza kérdésre, míg a Székelyföld és az erdélyi népességi zóna kategóriák együttes aránya csupán 20 százalék. „Magyarország” mint szimbolikus haza elenyésző arányban fordul elő. Ezzel kapcsolatban fontos megállapítani, hogy egyértelmű hazafogalom nem létezik a Kovászna és Kolozs megyei lakosok számára, főként Erdélyt, illetve Romániát jelenti, az utóbbi relatív többséget képvisel (47 százalék). Az öregeknél Erdély javára, a fiataloknál Románia javára billen a mérleg. Az eltérések szignifikánsak. Ennek oka egyrészt a fiatalok szocializációja, másrészt az: ahogy időben távolodik Erdély egyesülése Romániával, illetve elszakadása Magyarországtól, egyre könnyebb Romániát hazájuknak érezni. A hazafogalom többértelműségét, ambivalenciáját jelzi az is, hogy a szülőföld esetén 11,4 százalék, a haza esetén 4,8 százalék válaszolt a megfoghatatlan, ahol él, ahol született kifejezéssel.

A hazafogalom értelmezési zavarai a Kovászna megyei Mikóújfalun készített interjúkból is kiviláglanak. Szinte szabályszerűen haza helyett szülőföldet jelöltek meg, a két fogalom egybemosódott, ezért a kérdőívben rendszerint egy válasz szerepel. A nagyjából azonos fél munkás, félparaszt társadalmi-kulturális közegekből származó interjúalanyok a szülőfalujuktól a Háromszéken, Románián, Erdélyen át mindenféle választ adtak. Azok, akik Romániát nevezték meg „hazájuknak”, minden esetben megindokolták, hogy miért, s ez kényszerválasztásra utal: azért válaszolom ezt, mert ez van, más nincs, pedig jobb lenne más (egy 20 éves fiú ezt mondta: „Hát Románia a hazám, mert nem mondhatom, hogy például Németország, amikor itt élek, ott pedig nem is jártam”). Egy öregasszony arra a kérdésre, hogy ő mit tekint szülőföldjének: „Hát a szülőfalumat, Újfalut, itt születtem én.” Hát hazájának? „Annak es azt. Ez az én hazám, itt éltem és élek még, ha Isten segít, amíg meg nem halok.”

Hogy Románia mint haza jelenik meg, némiképp az államnemzeti identitás érvényét támasztja alá, de egyelőre ezt a jelenséget, mint láttuk, ellentmondásosan dolgozzák fel a válaszadók, szükségét érzik annak, hogy magyarázatot fűzzenek hozzá, mert érzékelik, hogy nemzeti azonosságtudatuk más vonatkozásaival ez valahogy nincs összhangban. Románia „haza”-ként való kezelését önmagában pozitív jelenségnek tartom, mert így építhetnek ki békés és konstruktív együttélési viszonyokat a románokkal.

A kultúrnemzeti identitás másik jellegzetessége, hogy a nemzetcsoport határai objektíve nem ismertek, csak homályos elképzelések vannak annak kiterjedéséről. A kérdőívben rákérdeztünk, hogy hány magyar él Erdélyben, illetve a világon.²² Az összmagyarság demográfiai dimenzióit a kérdezettek 34,3 százaléka nem tudta/kívánta felbecsülni. A hivatalos népszámlálások-statisztikák alapján körülbelül 15-16 millióra becsüli 30 százalék, 29 százalék felülértékeli a magyarság számát, az ilyen válaszok 20 millió körül csoportosulnak. Nyilvánvaló, hogy ez a túlzás „a nemzeti ideológia társadalmi működésének” egyik következménye, amely a nemzetcsoportot minél nagyobbak szeretné látni, és a már integrálódott amerikai emigránsokat is beszámítja. Egy-két millió közötti amerikai kontinensen élő magyarságról beszélnek bizonyos folyóiratok, tévéműsorok. A szűkebb értelemben vett romániai magyar nemzetcsoport demográfiai dimenzióját 21 százalék nem kívánja/tudja felbecsülni.

A romániai magyarságot csupán a válaszolók 37 százaléka gondolja a statisztikák, népszámlálások szerint reálisnak tekinthető 1 600 000-1 750 000 közötti lélekszámúnak, 18 százalék ezt a számot alulbecsülte (a legkisebb szám 500 ezer), de legtöbben a kétmilliót választották (34 százalék), ugyanis a nemzeti ideológiai diskurzus és az RMDSZ nyilatkozatai is ezt az adatot tartalmazzák. 17,7 százalék 2 300 000 fölötti értéket jelölt meg- ez az adat

szerintem a Duna TV nemzeti diskurzusaiból származhat (lásd Csoóri Sándor, Czine Mihály, Tőkés László időnkénti megnyilatkozásait a 2 000 000 - 2 500 000-es romániai magyarságról). Az alulbecsült számok forrása az, hogy a válaszolók valószínűleg egyszerűen nem tudtak mondani semmiféle adatot, így találmra bediktáltak egy értéket.

A válaszokból összességében kitűnik, hogy a romániai magyarok létszámukat viszonylag kiegyensúlyozottan, a reális értékek és az ideológiai hatásra felülértékelt számok között helyezik el, s ez egy olyan közösség esetén, amely elsősorban kulturális dimenziók mentén identifikálódik amelyben az ideológiai szempontoknak nagy szerep jut -, nem tekinthető negatívnak.

A nemzeti karakter és ellenségkép

A nemzeti karakter elemeinek feltérképezésére a szemantikus differenciálás nyílt kérdéses változatát alkalmaztuk.²³ A megkérdezettek nagy része húzódozott a válaszadástól, 30 százalék megtagadta a választ, sok esetben kevesebb mint öt jellemzőt soroltak fel. A kérdezőbiztosok többnyire feljegyezték a válasz megtagadásának okát is: nem lehet általánosítani, nincsenek ilyenek, hülyeség, nem kívánja elmondani, nem meri elmondani. A többségre az első három igazolásmód a jellemző.

A válaszokat 22 jellemvonásba tömörítettük, az egyikbe sem illők számára létrehoztuk a más negatív, más pozitív és más ambivalens kategóriát. A válaszok túlnyomó többsége valamilyen lelki jegyre utal. Ezeket a Csepeli által is használt kategóriákba soroltuk. Ilyenek az intelligencia-, a kreativitás- és a szocialitásjegy, valamint a motivációk. Ezenkívül előfordultak morális és politikai jellegű tulajdonságok is. A felsorolt 1410 jellemzőből 50 százalék lelki, 15 százalék morális jellemzőket, két százalék politikai tulajdonságokat említett, végül három százalék a kisebbségi léttel kapcsolatos jellemzőket, hét százalék más pozitív tulajdonságokat (ezek lehetnek akár politikaiak is), öt százalék más negatív, négy százalék más ambivalens tulajdonságokat sorolt fel.

A leggyakrabban az alábbi tulajdonságokat említették: szorgalmas, dolgozó (164); becsületes, igazságos, csendes, kitartó (126); barátságos (88); rendes, rendszerető, segítőkész stb. (88); büszke, mellveregető, nagyképű (72); széthúzó, nem összetartó (68); önző, magának való (56); elnyomott, megalázott (38); művelt, civilizált, kulturált (36).

A lelki tulajdonságok közül a legtöbb a szociabilitással kapcsolatos (45 százalék), közülük 25 százalék pozitív (barátságos, rendes, segítőkész, vendégszerető, toleráns, ügyes). A negatív jellemzők között túlnyomórészt a büszke, mellveregető, makacs, önfejű, széthúzó, agresszív, irigy, önző fordul elő. Az ideáltipikus magyar tehát „szorgalmas, dolgozó, becsületes, gerincesen viselkedik, mindenkivel barátságos, szeret rendet tartani, segítőkész, csupa jó egyéni tulajdonsága van, azonban ha többen vannak együtt, akkor széthúznak, pártoskodnak, mert sok közöttük az önző. A románok elnyomják, lépten-nyomon megalázzák őket. Sokan műveltek, civilizáltak, és általában civilizáltabbak a románoknál. A legjellemzőbb negatív tulajdonságok a nemzeti büszkeség, mivel nagyon gyakran csap át mellveregetésbe, hőzöngésbe és nagyképűségbe.”

A románokról - mint többségi nemzet - és mint referenciacsoportról - 29 százalék nem volt hajlandó nyilatkozni. Indoklásuk hasonlít a nemzeti karakternél felsoroltakhoz. A tulajdonságok ugyanazokba a kategóriákba sorolhatók, de pozitív, illetve negatív vonatkozásaik jobban elkülönülnek.

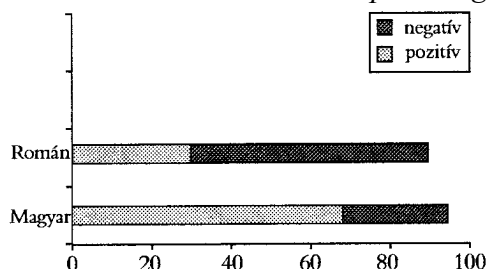
Az egyéni jellegű lelki tulajdonságok a leggyakoribbak (összesen 42 százalék, a százalékok az összes válaszon belüli megoszlást tükrözik), az alábbi típusokba sorolva: intelligencia- és kreativitásjegyek (pozitív 0, negatív 6 százalék), szociabilitásjegyek (pozitív 19 százalék, negatív 8 százalék), motivációs (pozitív 0, negatív 6 százalék) és morális jellemzők (pozitív 5, negatív 13 százalék) kisebb arányban fordulnak elő, a politikai jellemzők aránya jóval

nagyobb, mint a magyarok esetén (pozitív 0, negatív 13 százalék), más pozitív jellemzők 7 százalék, más negatív jellemzők aránya 17 százalék, míg egyéb ambivalens jellemzést 5 százalék adott. Összességében a negatív tulajdonságok dominálnak (63 százalék), majdnem kétharmad arányban. Megfigyelhető, hogy a motivációs és politikai jellemzőknél nincs is pozitív kategória. Külön-külön a leggyakrabban említett tulajdonságok: barátságos (116); sovén, nacionalista, magyargyűlölő, erőszakos, intoleráns (110); hazug, füllentő, képmutató (78); elmaradott, műveletlen, civilizálatlan (72); konformista, befolyásolható, konzervatív (68); jellemtelen, gerinctelen, megbízhatatlan (52); rendes, becsületes (50); összetartó, összefogó (48); igénytelen (48); vallásos (42). A négynél kevesebbszer előforduló negatív tulajdonságok gyakorisága: 232.

Az ideáltipikus román tehát „Janus-arcú: barátságosnak tűnik, úgy is viselkedik, azonban ha nemzeti témákra terelődik a szó, akkor nacionalistává, sőt magyargyűlölővé válik, mindent megtesz, hogy céljait megvalósítsa és a magyarokat hátraszorítsa; agresszív válik, hazudik is, ha kell, kedves, képmutató (sőt kedves a magyarokkal is), a hátuk mögött azonban rögtön gyűlölködő, gerinctelen módon jár el. Az átlagromán általában elmaradott, műveletlen, könnyen befolyásolható, igénytelen, vallásos. Akadnak közöttük rendes, becsületes emberek is, de ezek a kivételek. Ha vannak is egymás között nézeteltérések, de ha arról van szó, hogy a magyarok ellen fellépjenek, akkor összetartanak”.

Érdekes, hogy a politikai téren megosztott románságot a politikailag egységesen fellépő (RMDSZ-re szavazó) magyarság összetartónak látja, míg önmagát széthúzóknak. A felsorolt tulajdonságok valószínűleg nem jellemzik jobban az egyik vagy másik nép egyedeit, annál is kevésbé, mert a személyiségjegyek nincsenek annyira a nemzeti kultúra által meghatározva. Gordon W. Allport amerikai vizsgálatok alapján kimutatta, hogy intelligencia tekintetében nincs lényeges különbség a zsidó, a néger és a fehér angol-protestáns lakosság között.²⁴ A pozitív és negatív tulajdonságok románok és magyarok között az alábbi módon oszlanak meg:

2. ábra Az auto- és a heterosztereotípiák megoszlása

	Pozitív jellemzők	Ambivalens/negatív
	Százalékban	
Magyarok	66	28
Románok	29	63

A jelentésbeli különbségek összetett mutatója esetében azt állítom, hogy a -5, -4 értékek nagyon negatív általános sztereotípiát jelentenek, a 4 és 5 pedig nagyon pozitívet. A -2, -3, illetve a 2 és 3-as értékek mérsékelten negatív, illetve pozitív, a -1, 0,1 értékek higgadt, türelmes sztereotípiát fejeznek ki.

A kapott válaszok csoportosítása után az alábbi kép körvonalazódik számunkra: a magyarságnak saját nemzetsoportjáról túlnyomóan pozitív képe van, negatív tulajdonságok csupán a szociabilitás terén mutathatók ki: egyrészt ilyen a román-magyar viszonyt rontó mellveregető, nagyképűsködő nemzeti büszkeség, amely néha önfejjűséggel, erőszakossággal társul (főleg Székelyföldön), másrészt a saját csoporton belül fájlalt széthúzás, összetartáshiány és irigység. Csepeli 1989-es értelmiségikutatásának eredményeivel

összehasonlítva elmondható, hogy Erdélyben a negatív jegyek sokkal kisebb arányban fordulnak elő a magyar autosztereotípiában, mint a magyarországi válaszadóknál (28 százalék a 45 százalékkal szemben). Ennek elsősorban az a magyarázata, hogy az erdélyi minta átlagos népeiséget, nem pedig értelmiséget képvisel. Másrészt a gyakori konfrontáció a románokkal a szimbolikus térben mindig a magyarságot tette e szimbolikus „harcok” szenvedő alanyává: - Mátyás-szobor, főtéri ásatások, román prefektusok kinevezése Kovászna és Hargita megyében 1993-1996 között -, s ez a nemzeti önszemlélet pozitív megerősödését idézte elő.

A pozitív jellemvonások túltengése a magyarság önképében kétélű fegyver. Egyrészt előny, mert - Henri Taifel fogalmával élve - a romániai magyarokban pozitív szociális identitásuk miatt nem alakul ki presztízsokokból asszimilációs kényszer, ezért közösségük hosszú távra életképes. Másrészt hátrány, mert akadályozza a kritikus önvizsgálatot, illetve többnyire elutasítja azokat, akik a nemzeti önvizsgálat fontosságáról beszélnek. Ennek hátterében az áll, hogy nincsenek meg a kritikus nemzeti önvizsgálat optimális feltételei (legalábbis 1996-ban, az adatfelvétel idején), még nem léteztek azok a hatalmi centrumok, ahol lényeges nemzeti ügyek az átlagemberek számára is nyilvános megbeszélések tárgyává váltak volna, és ahol a magyarok választott képviselői felelős módon dönthettek volna. A román állami intézményrendszer felépítése olyan, hogy a magyarság életterére vonatkozó döntéseket legtöbbször román (többségű) testületek hozzák meg, vagy olyan magyar személyek, akiket ugyancsak valamelyik román testület választott meg, ezért azoknak tartoznak felelősséggel, és nem a magyar virtuális közösségnek Minden „tőlük” függ, ezért „mi” nem lehetünk hibásak semmiért. Ők viszont annál inkább. A kisebbségi neurózis fokozza az önsajnálatot, de ugyanakkor elősegíti a pozitív önértékelést vagy a soha fölül nem vizsgálat. Megítélésem szerint a kisebbségi autonóm intézményrendszer legfontosabb hozadékai a felelősségvállalás és a nemzeti önvizsgálat, valamint az erre építhető döntések lennének.

Ami a románság felsorolt tulajdonságait illeti, Nagy Mariann múlt századi magyarországi etnikai sztereotípiákat rekonstruáló művéből²⁵ megtudhatjuk, hogy milyen volt az akkori magyarok tradicionális sztereotip képe a románokról: törvénytisztelők, babonások, vendégszeretők, vallásosak, ragaszkodnak a saját nyelvükhöz, tudatlanok, nem túlzottan szorgalmasak (lusták). Ezek a tulajdonságok megjelennek a mai sztereotip kategóriák között is, azonban már nem a leggyakoribbak. A hagyományos ideológiai szemlélet mellett, amely a románokat alávetett és ezáltal elmaradott, tudatlan népként jellemezte, megjelent a román mint domináns nép, az agresszív, gyűlöletes elnyomó, aki jellemtelen és gerinctelen módon elutasítja a magyarok „tisztá” szándékait és „gerincesen kért” jogait, ugyanakkor a magyarok jelentős részében tovább él a kulturális és erkölcsi felsőbbrendűség érzése, amelyet a hagyományos kép elemei éltetnek.

A románokról alkotott képpel kapcsolatban két dologra hívnám fel a figyelmet. Mivel a magyarok szerint első jellemzőjük, hogy „barátságosak”, ez azt jelenti, hogy megfelelő politikai döntések meghozatala és tartóssága esetén kialakítható lenne a mindennapi percepció szintjén egy olyan együttélési modell Erdélyben, illetve Romániában, amelynek keretében a két nép el tudná fogadni egymást, kiépülhetne az a kölcsönös bizalom, amely az együttélés alapja, és nem az etnikai szeparatizmus véget nem érő fázisai következnenek, amelytől csak egy lépés az etnikai purifikáció gyakorlata. Egyszóval, nem tartom valószínűnek Erdély „jugoszlavizálódását”. A másik fontos dolog az, hogy a második helyen levő „sovén, nacionalista, magyargyűlölő, erőszakos, intoleráns” tulajdonságcsoport hátterében a román nemzeti ideológia változásának társadalmi hatásai állanak. Közép- és Kelet-Európában a nemzeti ideológiák soha nem tartoztak a tolerancia zászlóvivői közé, azonban a Ceaușescu-rendszer nacionalista kommunizmusa egy olyan nemzeti ideológiai diskurzust dolgozott ki, amely a történelmi múltat a romantikánál is idillikusabbra festette: a hivatalos történelem szinte kizárólag a nemzet erényeiről szólt, míg a sérelmeit, valamint a magyar állam és nép

bűneit meglehetősen eltúlozta. Ezt a nézetrendszert hatékonyan sikerült elterjeszteni az oktatási rendszeren és a médiákon keresztül. A román társadalom 20-50 év közötti generációi többnyire ennek alapján alakították ki nemzeti identitásukat, ezt tanulták, hallották nap mint nap. Ennek az ideológiának még a mérsékeltebb formája is nacionalistának tünteti fel azt, aki vállalja a magyarságát. A helyzetet tovább rontja az a tény, hogy a romániai magyarok a történelmet csak a román tantervek és tankönyvek szöveghű fordításaiból tanulhatják, így saját identitásuk a román történelemhez való viszonyukat általában véve negatívan befolyásolja. Ez a jelenség jól megfigyelhető a magyar diákság körében. A tananyag a mai napig sem változott, mint ahogy Lucian Boia²⁶ megállapítja: a történelemkönyvekből kihagyták a marxista-leninista és Ceaușescu-idézeteket, de kisebb változtatásokkal megmaradt az eredeti nemzeti ideológiai alapszemlélet. A legtöbb, Románia történelmét taglaló egyetemi kurzus anyaga lényegében változatlan a kolozsvári egyetemen, már ami az ideológiai alapvetést illeti. Márpedig, mint tudjuk, az erdélyi történelemtanárok zömét Kolozsváron képezik.

A kisebbségi helyzet és diszkrimináció érzékelése, a románsághoz való viszonyulás

A kisebbségi helyzetben élő nemzetközösségek tagjainál a személyes érintettség különböző fokozatai figyelhetők meg. Ezt azzal mértük, hogy megkérdeztük: volt-e valaha hátrányosan megkülönböztetve azért, mert magyar. A válaszokat Likert-skálán adták meg (1-4.), ezeket összesítve megyei bontásban dolgoztuk fel, abból a feltételezésből kiindulva, hogy szignifikáns különbségek lesznek a többségi helyzetben levő Kovászna megyeieknél a Kolozs megyeiekhez képest.

7. táblázat A megkülönböztetést vallók megyénként és korcsoportonként

Életkor Megye	63-75		46-62		313		18-30		Összesen	
	Kolozs	Kov.	Kolozs	Kov.	Kolozs	Kov.	Kolozs	Kov.	Kolozs	Kov.
	Százalékban									
Igen	50	33,3	60	38,1	42	24,5	32	33,9	45,9	33,2
Nem	45,8	56,7	37,8	55,6	53,6	65,3	57,1	57,6	48,6	58,4
Nem tudom	4,2	10	2,2	6,3	3,6	10,2	10,2	8,5	5,5	8,4

A különbség megyénként 10 százalék körül van: míg a Kovászna megyeiek egyharmada állította, hogy valaha hátrányos megkülönböztetésben volt része azért, mert magyar, Kolozs megyében ez az arány 45,9 százalék. Az viszont figyelemre méltó jelenség, hogy az igennel, illetve a nemmel válaszolók aránya még Kolozs megyében is egyensúlyban van (némiképp az utóbbiak javára), s ez azt (is) jelenti, hogy a viszonylag intoleránsabb román nemzetiségpolitikai gyakorlatot (gondolok a PUNR-dominanciára és Funar tevékenységére) folytató megye magyarságára maradéktalanul igaz a diszkrimináció mindennapos megélése. Azt is meg kell állapítanom, hogy a nemzeti etnocentrikus attitűdök kialakulása elsősorban nem a hátrányos egyéni megkülönböztetésekkel magyarázható.

A korcsoportok szerinti bontás még érdekesebb adatokat eredményez: míg Kovászna megyében a személyes érintettség aránya nem változik jelentősen az életkorral, addig Kolozs megyében az életkorral párhuzamosan egyértelműen emelkedő tendenciát mutat. A személyes érintettséget leginkább mutató korcsoport a 46-62 éveseké, akik az RMDSZ céljaival is legnagyobb arányban azonosultak. Az ennél idősebbek személyes érintettsége kissé átlagon felüli (szignifikáns). Milyen történelmi periódusokat éltek meg a 46-62 év közöttiek, hogy

személyes érintettségük átlagon felülivé vált? A következő kérdésünk (49.) a megkülönböztetés éveire vonatkozott. A válaszok száma az 1968-as év után megnövekedik:

8. táblázat *A megkülönböztetések száma korszakonként*

Periódus	Megkülön- böztetések	Évi átlag	
		Száma	Súlyozott átlag
1932-1952	7	0,31	1,9
1953-1968	13	0,81	1,72
1969-1984	21	1,31	1,98
1985-1989	27	5,4	5,4
1990-1996	33	4,7	4,7
Mindig	18		

Az éveket úgy csoportosítottam, hogy a korcsoportoknak megfelelően az elsődleges szocializáció utáni periódusok - amelyet a 18. életév betöltéséhez kötöttem - azonos csoportba kerüljenek. Abból indultam ki, hogy a hátrányos megkülönböztetésre a tágabb társadalomba való beilleszkedés során nagyobb esély van, mint a család oltalma alatt, gyermekkorban. Elsősorban azt kell megjegyezni, hogy a korcsoportok legnagyobb része a mezőgazdasági szférából a szocialista iparba mobilizálódott, többnyire faluról városba, az 1953-1968 közötti periódusban, és a megváltozott életmód átrendezte az életvilágukat, egyesek vegyes nemzetiségű közegbe kerültek, másoknak a környezetük vált vegyes nemzetiségűvé. A gazdasági-társadalmi téren bekövetkező szimbolikus térvesztés ezt a generációt sújtotta a legjobban, az utána következőknek már a megváltozott közegbe kellett szocializálódniuk. Mindez abból is kiderül, ha megvizsgáljuk a válaszokat falu-város, illetve foglalkozás szerint. Kolozs megyében a falusiak 28,9, a városiak 59 százaléka válaszolt igennel, foglalkozás szerint pedig a munkások, értelmiségiek és a vezető beosztásúak adtak az átlagosnál több igenlő választ a diszkriminációt firtató kérdésre (a különbségek statisztikailag is jól követhetők, Pearson f.oefficiens értéke 36,8; $p=0,0007$).

A nemzetiségi megkülönböztetés gyakorisága 1985 óta ugrásszerűen nő, és máig magas arányt mutat a válaszadók súlyozott átlagát - a minta 18 év fölötti lakosságát - számítva is. A politikai gyakorlat a nyolcvanas években egyre magyarellenesebbé vált.²⁷ 1985-öt tekintem választóvonalnak, amikor a magyar líceumi beiskolázási lehetőségeket drasztikusan csökkentették, helyenként megszüntették - Kovászna megyében, Sepsiszentgyörgyön 1988-ban felszámolták a magyar filológia (bölcész) profilú osztályt a 2. Számú Ipari Líceumban (ma Mikes Kelemen Líceum). Más területeken is megszorították a magyarellenesebb intézkedések, utalhatnék Cs. Gyimesi Éva, Sütő András és mások 1990-91-es cikkeire, nyilatkozataira romániai magyar lapokban.²⁸

Megvizsgáltuk azt is, hogy hányan értenek egyet a közvélemény előtt ismert néhány, a nemzeti kisebbségek megkülönböztetésével kapcsolatos megállapítással.

A 44. kérdés *V*, *W* és *X* pontjai a következők:

V: „kisebbségiként bizonyos állásokat nem lehet megszerezni.”

W: „a munkahelyemen jobban lennék értékelve, ha román lennék.”

X: „egy magyarnak nehezebb vezető állásba kerülni itt a megyében, mint egy románnak.”

A válaszokat Likert-féle skálázással regisztráltuk:

9. táblázat *A diszkriminatív tematizációkkal való egyetértés mértéke*

Kérdés	Egyetért		Részben ért egyet		Nem ért egyet		Nem tudja	
	Kolozs	Kov.	Kolozs	Kov.	Kolozs	Kov.	Kolozs	Kov.
N=702	Százalékba							
44. V	75,2	65,3	6,2	11,9	15,2	15,3	3,4	7,4

44. W	43,6	24,6	12,6	11,1	39,6	53,8	4,2	10,6
44. X	86,2	56,9	8,3	13,9	2,1	18,3	3,4	10,9

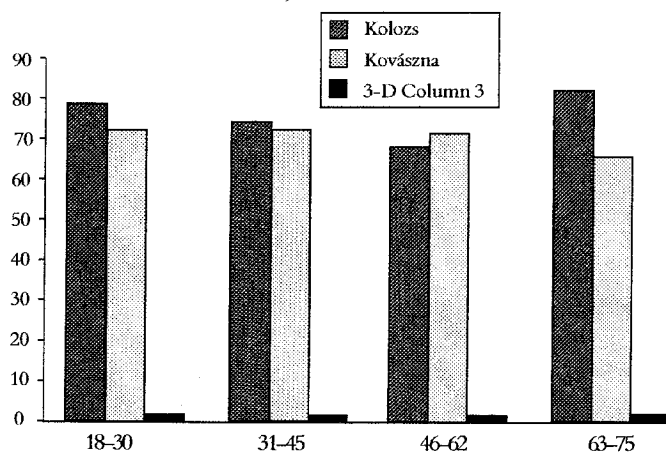
Az eredmények azt mutatják, hogy Kolozs megyében a kisebbségi diszkrimináció megnyilvánulási formáit természetesebbnek találják, mint Kovászna megyében. A *V* és *X* kérdés a munkahelyi mobilitás nemzetiségi kondicionáltságának mértékét, előfordulásának gyakoriságát méri, a *W* kérdés viszont a kisebbség munkájának értékelésére, megbecsülésére vonatkozik. Ebben nagy szerepe van annak, hogy a munkahelyi közösség milyen nemzetiségű, így érthető, hogy a magyar többségű Kovászna megyében a válaszolók többsége ezzel nem értett egyet. A *V* és *X* tételek (itemek) tartalmával a lakosság túlnyomó többsége egyetértett. A kérdés csak az, hogy az egyetértést mennyire befolyásolja a kisebbségi neurózis, illetve mennyire realisa helyzetértékelés, vagy éppenséggel ez a nézőpont is ideológiailag meghatározott.

A lakhely típusa, azaz falu-város szerint is megvizsgáltuk a különbségeket. A *V* és a *W* itemekre adott válaszok között nem szignifikánsak az eltérések, viszont a falusiak jóval kisebb arányban (falu és város közti különbség 17 százalék) értettek egyet az *X* itemben megfogalmazott, az állások megszerzésének etnikai-nemzeti feltételekhez kötöttségével. Ez érthető, ugyanis egyrészt falun a személyes kapcsolatok kevésbé formálisak, kevésbé vannak ideológiailag behatárolva, mint városon, mivel általában mindenki ismer mindenkit, másrészt pedig a magyar falusi lakosság Kovászna megyében 90 százalékban, Kolozs megyében 70 százalékban magyar többségű településen lakik, ami csökkenti a diszkrimináció lehetőségét.

A harmadik (44. X kérdés) kijelentéssel kapcsolatban a Kovászna megyeiek többsége úgy foglalt állást, hogy a magyarok vezető állásba kerülésének nincsenek akadályai. Pontosabban: vannak olyan helyek, ahol a magyarok, és vannak, ahol a románok dominálnak. A prefektúra (főispáni hivatal) dolgozói többnyire románok (a prefektust a miniszterelnök nevezi ki, ahogyan a megyei minisztériumi hivatalok vezetőit is), a helyi közigazgatás és az ezzel kapcsolatos intézmények vezetői pedig többnyire magyarok. A gyárak többségében magyarok a vezetők, de itt szép számban vannak románok is. Kolozsváron viszont valóban alig találni magyart vezető funkcióban.²⁹

A kisebbségi helyzet percepcióját olyan szempontból is megvizsgáltuk, hogy magyarországi és romániai magyar összehasonlításban a magyarság vállalása „nehezebb”-e (50. kérdés). A válaszokat megvizsgáltuk megyei, illetve korcsoport szerinti bontásban is:

2. ábra A magyarság vállalásának nehézsége megyénként
N=702, százalékban

Az igennel válaszolók aránya százalékban

Életkor

Életkor	18-30	31-45	46-62	63-75	Összesen
Kolozs	79,6	75	68,9	83,3	76
Kovászna	72,9	73,5	73	66,7	72,3

Mindkét megye népességének körülbelül háromnegyede nehezebbnek látja magyarságának vállalását Romániában, mint Magyarországon. Előfeltevéssel ellentétben a Kovászna megyeiek válasza nem térnek el lényeges mértékben a Kolozs megyeiekétől. Viszonylag lényegesebb, szignifikáns eltérés figyelhető meg a két megye között: a székelyföldi öregek az átlagnál kevesebben válaszoltak igennel, Kolozs megyében ez a korcsoport volt leginkább átlagon felüli az igennel válaszolók között, míg a középkorúak az átlagosnál kevesebben értettek egyet. Ezek a sajátosságok azzal állnak összefüggésben, hogy Kovászna megye idős lakossága nem érzékelte a magyarság olyan mértékű szimbolikus térvesztését (Kolozsvár román többségűvé válása, a magyarok kiszorulása a vezető állásokból stb.), mint a Kolozs megyei.

Nemzeti szimbólumok, ünnepek

Csepeli megfogalmazásában a jelképhasználat „jellegzetesen csoportszinten kötött, kevésbé bontható le személyes, individuális szintre, (...) a jelképek átélése elsődlegesen közösségi élményként jelentkezik az egyénben”.³⁰ Anderson³¹ és Csepeli szerint a nemzeti szimbólumok a nemzetcsoporthoz létezését jelképezik a képzeletbeli térben. Idetartozik a nemzet neve, a haza, a szülőföld. A nemzetállami szimbólumok közül a címer és a zászló vizuális szimbólum, a Himnusz és a Nemzeti dal auditív szimbólum. Másodlagos szimbolikus értékük van a különböző történelmi és kulturális személyiségeknek, egyes állami és kulturális intézményeknek (például állami vasút, Nemzeti Színház), gazdasági javaknak, történelmi eseményeknek, épületeknek stb.). Sőt a nemzeti ünnepeknek is, amelyeknek forgatókönyv írja elő megszokott ceremóniáját.

Felmértük és megvizsgáltuk a különböző nemzeti szimbólumok elfogadottságát, március 15-nek mint magyar nemzeti ünnepnek a szerepét, illetve más ünnepekhez viszonyított súlyát, a vele kapcsolatos érzéseket. Interjúk segítségével Mikóújfaluban megkíséreltük elhelyezni a nemzeti ünnepet a közösség szimbolikus univerzumában, illetve felmértük a március 15-e megünneplését meghatározó virtuális forgatókönyvvel kapcsolatos ismereteket, valamint az ünnephez fűződő érzelmeket.

A kérdőív 56. kérdése³² tíz szimbólumot sorolt fel, ezekről kellett eldönteni, hogy sorrendben melyik fejezi ki legjobban a magyarsághoz való tartozást. Megyei bontásban megvizsgáltuk a válaszokat, lényeges eltéréseket feltételezve a székelyek és a közép-erdélyi magyarok között.

10. táblázat *A nemzeti szimbólumok megoszlása megyénként*

Szimbólum	Elsődleges fontosságú		Másodlagos fontosságú		Harmadlagos fontosságú	
	Kolozs	Kovászna	Kolozs	Kovászna	Kolozs	Kovászna
Százalékban						
1. Nemzeti dal	21,3	19,7	14,6	6,4	3,4	3,4
2. piros-fehér-zöld zászló	34,6	26,6	20,3	11,3	7,5	5,9
3. székely ruha	00,7	12,8	3,3	12,8	0,6	10,8
4. RMDSZ-tulipán	3,7	3	1,6	8,9	2,7	6,4
5. Erdély címere	2,2	5,9	7,3	9,9	3,4	7,9
6. magyar Himnusz	26,5	11,3	26,8	19,7	11,6	15,8
7. Székely himnusz	1,5	4,4	3,3	11,8	4,1	22,2
8. kokárda	0	0,5	2,4	2,5	5,4	1

9. magyar címer	3,7	0,5	9,5	4,9	14,3	4,4
10. a Szent Korona	3,7	11,3	7,1	5,9	17,8	133

A válaszlehetőségek nagy száma miatt a különbségeket fenntartással kell kezelnünk. Elsődleges vizuális nemzeti szimbólumnak tekinthető a piros-fehér-zöld zászló, amely a legfontosabb szimbólumok kategóriájában a legtöbb „szavazatot” kapta mindkét megyében. Az auditív szimbólumok közül Kolozs megyében jól láthatóan a magyar Himnusz vezet, az első két legfontosabb szimbólum közül abszolút többséget szerzett. Kovászna megyében is jó helyezést kapott a magyar Himnusz, s a Székely himnusz a harmadik fontossági szinten ért el első helyezést.

A két régió közti leglényegesebb különbség a szimbólumhasználat terén az, hogy Székelyföldön (legalábbis Kovászna megyében) a székely népviseletnek is nemzetisimbólum-értéke van (számos lakásban székely népviseletű babapár díszíti a falat), az elsődleges fontosságú szimbólumok közé több mint 10 százalék sorolta, körülbelül ugyanilyen arányban jelenik meg a másod-, illetve harmadlagos fontosságú jelképek között is. Jelentős szimbólumértéke van Petőfi *Nemzeti dal*ának is. Alaposabban megvizsgálva a szimbólumválasztás szociológiai hátterét kiderül, hogy a két legfiatalabb korcsoport túlnyomó többségéhez közel áll ez a dal - legalábbis Erdélyben -, megítélésem szerint az Illés Együttes megzenésítésének köszönhetően vált a korszerű magyar nemzettudat szimbólumvilágának egyik fontos elemévé. A magyar Szent Koronának tulajdonítható még nagyobb közösségisimbólum-érték, a válaszok arányát tekintve inkább Kovászna megyében, korcsoport szerinti bontásban inkább az idősek körében.

Az RMDSZ-tulipán, Erdély és Magyarország címere és a kokárda nem tekinthető olyan nemzeti szimbólumnak, amely számottevő szerepet játszik a Kovászna és Kolozs megyeiek identitásában. Iskolázottság szerinti bontásban Háromszéken szignifikáns eltérések figyelhetők meg: az általános iskolát és szakiskolát végzettek körében a székely ruha és a Székely himnusz az átlagnál nagyobb népszerűséget mutat, míg a Nemzeti dal kisebbet. Kolozs megyében a felsőfokú végzettségűek nagyobb arányban csoportosulnak a fő vizuális szimbólum, a magyar trikolór köré, tisztában lévén annak közösséghez tartozást kifejező erejével (39,4 százalék). Tekintve, hogy az értelmiség ismeri - ha nem is mindig ért egyet vele - a történelmi eseményekkel és a szimbólumokkal kapcsolatos nemzeti diskurzust.

A nemzeti ünnepek helyét a többi ünnep rangsorában három kérdéssel próbáltam megközelíteni (60. kérdés).³³ Válaszlehetőségként felsoroltam az ünnepek listáját, köztük a fontossági sorrendet az előzetes interjúk és számos saját, 1990 óta módszeres megfigyeléseim alapján építettem fel. A megadott ünnepeket külön-külön kellett értékelni három fontossági kategória szerint.

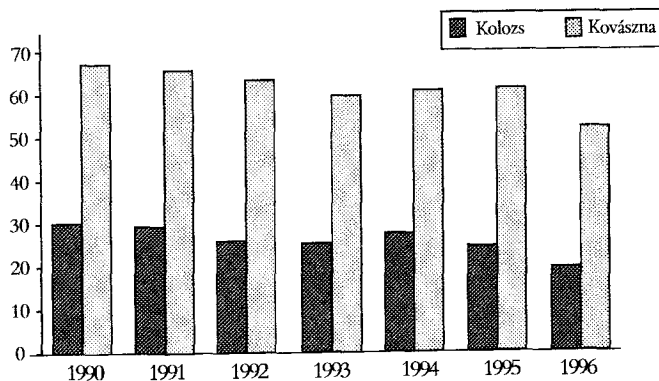
11. táblázat *A fontosnak tekintett és megtartott ünnepek megoszlása*

	Kolozs			Kovácszna		
	Falu	Város	Összesen	Falu	Város	Összesen
	Százalékban					
Március 15.	54,4	73,1	64,4	66,8	89,1	76
Szüreti bál	15,3	9	11,7	26,1	4,8	17,2
Helyi ünnep	46,3	26,9	34,8	33,8	45,9	38,2
Húsvét	83,6	86,1	84,9	89,2	90,7	90
Karácsony	85,1	92,6	90,1	94,6	92,6	93,8
December 1.	4,5	0	2,1	6,6	8,4	7,6
Május 10.	4,5	1,3	2,8	2,2	3,7	3
Családi ünnep	65,7	83,5	75,3	75,3	83,3	79,6
Más	2	0	0,8	1,6	1,6	1,6

A vallásos ünnepeket tartják meg leginkább a megkérdezettek, utánuk következnek a családi ünnepek, ideértve például a születésnapot. A hivatalos román nemzeti ünnepet nem tekintik ünnepnek a magyarok, nem mondható el, hogy azonosulnának az államnemzettel, legalábbis a vizsgálatban részt vevők nem azonosulnak. Március 15-e egyértelműen közösségi típusú ünnep, a lakosság körülbelül háromnegyede megüli, és fontosnak tartja. Tehát fontos az erdélyi magyarság identitásában. Falun jóval kisebb arányban tartják meg, illetve vesznek részt a nemzeti ünnep „rituálóján”. Ennek egyik oka, hogy sok helyen nem ismerik március 15-e „részletes forgatókönyvét”, nem tudják, milyen történelmi eseményhez kapcsolódik, és nem is rendezik meg olyan pompával, mint a városokban, ezt a megállapítást a saját megfigyeléseimre alapozom, de közismert tény az is, hogy falun kevesebb értelmiségi van, márpedig ők azok, akik a nemzeti diskurzus ünnepekre vonatkozó előírásait ismerik. A korcsoportokról elmondható, hogy a fiatalok mindkét megyében szignifikáns módon kevesebben tartják fontosnak, illetve vesznek részt a március 15-i ünnepeken (Kolozs 53,1 százalék, Kovászna 69,5 százalék).

Következő kérdésünk így szólt: 1990 óta (amióta azt nyilvánosan megrendezik) mikor vett részt március 15-i ünnepeken? A válaszok a következők:

4. ábra Március 15-e megünneplésének aránya megyénként

Részt vett	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
	Százalékban						
Kolozs	30,1	29,5	26	25,3	27,4	24,7	19,2
Kovászna	67,6	65,7	63,2	59,3	60,3	60,8	52,9

Az arányok csökkenő tendenciája megfelel saját megfigyeléseimre alapozott várakozásaimnak. A 60. kérdésre adott válaszokban a „megtart” fogalom a megkérdezettek számára nem azt jelentette, hogy részt vesz-e a március 15-i ünnepeken, hanem valamilyen formában „megtartja-e”, azaz megéli-e az ünnepet. Míg Kovászna megyében óriási arányban vesznek részt a március 15-i ünnepeken, 1990-ben a lakosság több mint kétharmada és ma is több mint fele, addig Kolozs megyében ez az arány 1990-ben az egyharmadot sem, 1996-ban pedig már az egyötödöt sem érte el a megkérdezettek körében. Nyilvánvalóan ebben az is közrejátszik, hogy míg Székelyföldön a hatóságok beleegyezésével rendezik meg a nemzeti ünnepet, addig Kolozs megyében a hatóságok akadályai ellenére. Az is kiderül, hogy korcsoport szerinti bontásban Kolozs megyében 1990-ben a fiatalok inkább felülreprezentáltak voltak az átlaghoz képest az ünnepeken, de csökkenő arányú részvételük a fiatalok nemzeti problematika és általában az ünnepek iránt csökkenő érdeklődését mutatja, s ez normálisnak tekinthető jelenség minden polgári demokráciában.

A mikóújfalusi interjúalanyok a nemzeti ünnepekre és szimbólumokra vonatkozó megnyilatkozásaikban meg sem említették március 15-ét. Az érettségizett interjúalanyoknak a végén eszébe jutott, és akkor megindokolták, hogy miért nem említették korábban.

Kérésemre elmesélték a nemzeti rituálé helyi „forgatókönyvét”: az RMDSZ mikóújfalusi elnöke és a polgármester vezetésével megkoszorúzzák a hősök emlékművét, a fiatalok hazafias verseket szavalnak, beszédeket mondanak, elénekelik a Nemzeti dalt. Mindez a kultúrotthonban van megtartva, az egyik tanárnő tanítja be a szereplőket. A március 15-i rendezvényeken alacsony a részvétel, más ünnepek a falu számára többet jelentenek

Arra a kérdésre, hogy „Mit érzel március 15-én?” több válaszlehetőséget soroltunk fel (62. kérdés).

12. táblázat *Érzelmek március 15-én*

Érzéstípus	Kolozs	Kovászna
	Százalékban	
Büszke vagyok magyarságomra	71,2	55,9
Örülök, hogy én is magyar vagyok	30,8	23,5
Jobban tudunk ünnepelni a románoknál	2,1	2,9
Ünnepi hangulat van	21,2	15,2
Egyesek erőltetik az egészet	5,5	2,9
Semmi különöset	15,1	5,9
Félek	0,7	1

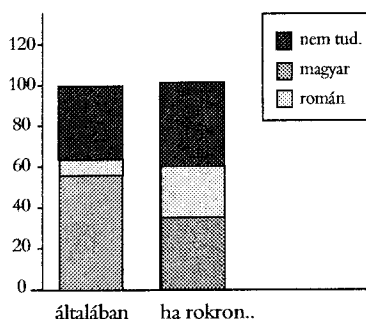
A válaszlehetőségeket, bár első ránézésre nem szembetűnő, hogy mit akarunk felmérni velük, interjúk és megfigyelések alapján fogalmaztuk meg, és a „Jobban tudunk ünnepelni a románoknál” kategóriától eltekintve, az érzés intenzitására is utalunk, amely büszkeség esetén a legerősebb, a „Semmi különöset” válasz esetén a leggyengébb. Legtöbbször az első két válaszalternatívát jelölték meg, és ez a nemzeti ünnep erős érzelmi telítettségét jelzi, ha a nemzeti identitás aktív, míg a „Semmi különöset” válasz irrelevanciát fejez ki az identitásban, amely a Kolozs megyei körülmények között inkább jellemző. Kisebbségi helyzetben felmerülhet a félelem is, de a válaszok között alig akadt erre utalás.

A Kovászna megyeiek közül jóval kevesebben választották a legintenzívebb érzéstípust (a különbség 16 százaléka), ennek okát főképp abban látom, hogy a székelyföldiek sokkal természetesebb módon élhetik meg magyarságukat, nem szembesülnek olyan gyakran másaikkal, mint a Kolozs megyeiek.

Végül a nemzethez való tartozás szimbolikus, ugyanakkor konfliktusos voltát vizsgáltuk azzal a kérdéssel, hogy egy román-magyar nemzetek közti válogatott mérkőzésen kinek drukkolna, illetve ha egy rokona lenne a román csapatban, akkor kinek szurkolna.

A válaszok a következőképpen oszlanak meg:

5. ábra *Futballmérkőzésen kinek drukkolna?*

A nemzeti válogatottak futballmérkőzése - és más sportesemények a mai ember számára - már akit érdekel a sport - nemzetek közti szimbolikus harcot jelenítenek meg, ezért fontos a győzelem, a nemzeti dicsőség kivívása. A nemzeti kisebbségek állásfoglalása ebben a kérdésben ellentmondásos lehet, ezért kérdeztük meg azt is, hogy ha rokona lenne a román csapatban, akkor a nemzethez való kötődésénél erősebb lenne-e a vérségi kötelék. A többség ez utóbbi esetben is a saját nemzetbelinek kedvez - ami a kultúrnemzeti viszonyulást

támasztja alá -, habár a versenyek országok és nem nemzetek között folynak. Második kérdésemben mintegy kihangsúlyoztam, hogy országokról és nem nemzetekről van szó, a válaszolók ekkor is nagyobb arányban preferálják a magyarokat, de kisebb mértékben, mint az előző esetben, ugyanakkor a határozatlanok száma kissé emelkedett, a románok választása megháromszorozódott, de még mindig jóval elmaradt a magyarokétól.

Szimbólumértékű személyiségek

A nemzeti azonosságtudat fontos megnyilvánulási formája a különböző szimbólumértékű történelmi, politikai, kulturális személyiségekkel való azonosulás. A nemzeti identitás alacsonyabb szintjére a nemzeti büszkeség jellemző. Nyíltan megkérdeztük: „Kik azok a magyar történelmi személyiségek, akikre ön büszke?” A válaszokat posztkodifikáltuk, majd SPSS-ben csoportosítottuk. Az alábbi rangsor alakult ki, megyei bontásban:

13. táblázat *Kedvelt történelmi személyiségek megyénként*

Történelmi személyiség	Kolozs	Kovászna Százalékban	Összesen
Mátyás király	49,3	32,8	39,9
Szent István	24	27,5	26,2
Kossuth Lajos	21,9	24,5	23,6
Rákócziak	4,1	13,7	9,7
Gábor Áron	0,7	12,3	7,4
Széchenyi István	8,9	4,9	6,6
Bethlenek	6,8	4,4	5,4
Hunyadi János	4,8	5,4	5,1
Báthoryak	6,8	3,4	4,8
Attila	2,7	5,4	4,3
Horthy	2,4	4,4	3,4
Árpád	1,4	4,4	3,1
Szent László	5,5	1,5	3,1
Más forradalmárok, reformpolitikuskok	11	6,8	8,6
Más király, fejedelem	4,8	5,4	5,1
Más, politikus	0,7	1,5	1,1
Más	4,1	2,9	3,4

Táncsics, Petőfi, Deák és mások a „Más forradalmárok, reformpolitikuskok” kategóriájában szerepelnek Más király, fejedelem: N. Béla, Nagy Lajos, Apafi Mihály. A történelmi személyiségek közül kiemelkedik Mátyás király, aki Kolozs megyében érthető módon még nagyobb népszerűségnek örvend (49, illetve 36 százalék). Szent Istvánra és Kossuth Lajosra a minta körülbelül egynegyede szavazott. A székely nemzeti öntudat egyik sajátos vonására derít fényt, hogy olyan, a mitikus múltba vesző történelmi személyiségeket, mint amilyen Árpád és Attila, mondhatni, csak a székelyföldiek választottak. A helyi történelem jeles személyiségére, Gábor Áronra is gyakorlatilag csak Kovászna megyében voksoltak, ott viszont 12 százalékban. Ez egyrészt a székelység nemzeti öntudatának archaikus-romantikus sajátosságait hozza felszínre, és aszinkronitásnak tekinthető. Másrészt a háromszékiek esetében a helyi történelem fontosságára, lokálpatriotizmusra utaló jellegzetesség.

A Báthoryakat, Bethleneket, Szent Lászlót és Széchenyit a Kolozs megyeiek szinte kétszer akkora arányban választották, mint a Kovászna megyeiek. Ugyancsak nyílt kérdéssel érdeklődtünk afelől, hogy „Kik azok a magyar kulturális személyiségek (író, költő, művész) akikre büszke?”. Arra voltunk kíváncsiak, hogy a szűk értelemben vett magyar kultúrában kik személyesítik meg a nemzeti azonosulást és büszkeséget. A válaszokat az előbbi kérdéshez

hasonlóan dolgoztuk fel, a százalékok összege 100-nál nagyobb, mivel több személyiséget is meg lehetett nevezni.

14. táblázat *A magyar kultúra személyiségei megyénként*

Személyiség	Kolozs	Kovászna	Összesen
	Százalékban		
Petőfi Sándor	38,4	49	44,4
Sütő András	22,6	38,2	31,9
Kányádi Sándor	18,5	22,5	21,1
Más mai erdélyi (élő)	13,7	16,2	15,1
Arany János	12,3	14,7	13,7
Jókai Mór	11,6	13,7	12,8
Régi magyarországi	14,4	9,3	11,4
Ady Endre	8,9	9,8	9,4

Személyiség	Kolozs	Kovászna	Összesen
	Százalékban		
Régi erdélyi (nem élő)	7,5	9,8	8,8
Más művész	13	4,4	8
József Attila	4,1	4,9	4,6
Tökés László	8,9	1	4,3
Tamási Áron	2,7	3,9	3,4
Móricz Zsigmond	3,4	2,5	2,8
Gárdonyi Géza	0,7	2	1,4
Más	4,8	8,3	6,8

A gyűjtőkategóriákban például több „Más mai erdélyi” személyt felsoroltak. A művészek közül Munkácsy, Barabás Miklós, Liszt, Kodály, az élő erdélyi írók kategóriájában Markó Béla, Szőcs Géza, Cs. Gyimesi Éva neve fordul elő leggyakrabban. A régi erdélyi írók kategóriájában Benedek Elek, Apáczai és Kőrösi Csoma Sándor vezet.

Szembetűnő, hogy Petőfi egyértelműen nemzeti szimbólumnak számít. Másrészt őt rögtön romániai magyar írók követik, majd magyarországi klasszikusok: Arany, Ady, Jókai. Feltűnő, hogy Tamási Áron milyen kis arányban szerepel, míg a Közép-Európa Intézet szervezésében végzett olvasáskultúra- és identitásfelmérésen,³⁴ amely a székelyudvarhelyi tanítóképzős diákok köréből vett mintát, Tamási a negyedik helyre került, igaz, ott is csupán 8 százalékkal. Tökés Lászlót szinte kizárólag Kolozs megyében említették, míg Petőfi, Sütő és Kányádi neve Kovászna megyében jóval többször szerepel, mint Háromszékben.

Összességében a megkérdezettek közel 72 százaléka említett romániai magyar kulturális személyiséget, ami arra utal, hogy az egyetemes magyarság szimbólumértékei, Petőfi Jókai-Arany mögött-mellett saját kultúrájának „nagyjai” is erősítik az erdélyi magyar öntudatot. Ennek egyik oka nyilvánvalóan az iskolai tantervben keresendő, amely a jelenkori irodalom keretében túlnyomórészt a romániai írókat, költőket tárgyal.

A történelmi-politikai személyiségeket a kulturális nagyságokkal összehasonlítva megállapíthatjuk, hogy az első csoportra adott válaszokból nem rajzolódik ki sajátos erdélyi arculat, de a kulturális szférában az elmúlt a hetven év jellegzetes erdélyi értékrendet alakított ki. Ez azzal magyarázható, hogy az iskolai oktatás keretében magyar történelmet nem, míg magyar irodalmat tanulnak romániai magyar diákok.

Összegzés

A romániai magyar nemzeti kisebbség értékrendjének vizsgálata sorári kitűnt, hogy a tradicionális értékek- például a családi élet, a családhoz való tartozás - az elsődlegesek, ehhez

közeli eredményre jutottak a népesség többségét és a Gereben Ferenc vezette, Székelyudvarhelyet és környékét érintő vizsgálatok is. Tehát mindig a házasság és a család a legfontosabb, ellentétben Nyugat-Európával, ahol a modern individuális értékekre helyezik a hangsúlyt, és terjed a jogilag nem szentesített együttélés. A nemzeti hovatartozás mind a lineáris, mind a rétegzett vizsgálatok alapján másodlagos fontosságú, de megelőz minden más társadalmi-közösségi értéket. Csepeli György és mások is felhívták a figyelmet arra, hogy ha a nemzeti kisebbség és többség között szimbolikus és/vagy konkrét konfliktusos viszony áll fenn, a nemzeti hovatartozás fontossága megnő. A közösségi identifikáció terén a magyarság számára a Bloom által megfogalmazott társadalmi vagy politikai entitás szerepét és a közösségi-identitás-szervező funkciót az RMDSZ tölti be céljai, tevékenysége, a programjából következő ideológia, illetve annak különböző diskurzív változatai által.

A romániai magyar közösséghez való tartozás elsődleges kritériuma az önbesorolás, de majdnem ugyanilyen fontos a magyar anyanyelvűség és az, hogy legalább az egyik szülő magyar legyen. A hovatartozási kritériumok kitűnően körvonalazzák a nemzeti identitás kultúrnemzeti változatának sajátosságait.

A hazafelfogás a magyarság körében túlnyomórészt kollektív-irracionális, viszont az életkor függvényében eltolódik individuális-rationális irányba a fiatalok javára, míg a magasabb iskolai végzettségűek relatív többsége a kollektív-rationális hazafelfogást vallja, amely az RMDSZ és a kisebbségi irodalom által közvetített helybenmaradás-ideológia társadalmi működésének eredménye. A haza és a szülőföld fogalma összemosódik, emellett a hazafogalom ambivalens: majdnem azonos arányban említették

Erdélyt és Romániát. Az utóbbi mint haza egyértelműbb a fiatalok számára, az idősebbeknél fordítva van. A saját nemzetcsoporthoz tartozó egyéneket mind a szűk (Romániában), mind a tág (a világon) értelemben vett kultúrnemzeti identitás jellemzi, amelynek helyi sajátossága, hogy határai elmosódtak. A romániai magyarság lélekszámát illetően a népszámlálási adatokat és az ideológiai diskurzusban megfogalmazott létszámot nagyjából hasonló arányban fogadják el.

A magyarság nemzeti auto- és heterosztereotípiáiban a saját csoport túlnyomóan pozitív jelzőkkel, a román mint ellenségkép főként negatív tulajdonságokkal van jelen. A múlt századi magyarok románság-képével összevetve kiderül, hogy az akkori alávetttséget és alsóbbrendűséget kifejező kép mára átalakult: a románság domináns és elnyomó népként jelenik meg, míg a hagyományos jellemzők másodlagosakká váltak.

A kisebbségi helyzetre jellemző nemzetiségi diszkrimináció megítélése megyénként és társadalmi csoportonként erősen eltérő. A tömbmagyarság körében a diszkrimináció a lakosság egyharmadát érinti, kisebbségi és szórványhelyzetben 60 százalékos arányban jelenik meg. Mindkét régióban a városi munkásság számít a diszkriminációt leginkább elszenvedő csoportnak, természetesen az értelmiség és a vezető beosztásúak után. A diszkriminációt személyes érintettségként értelmezve erősíti a nemzettudatot. A románság más népekkel való összehasonlításban is ellenségként jelenik meg, ezt támasztják alá a társadalmi távolságtartás skáláinak eredményei is.

A nemzeti identitás és mobilizáció lehetőségének fontos tényezői a nemzeti szimbólumok. A szimbólum-preferenciavizsgálatból kiderül, hogy a piros-fehér-zöld zászló és a magyar Himnusz, valamint a fiatalok számára a Nemzeti dal messze kiemelkedik a többi szimbólum közül. A székelyföldiek körében viszonylag magas a székely népviselet és a Székely himnusz szimbólumértéke is, de elmarad az első kettő mögött. A magyar nemzethez való tartozás tehát a szimbolikában fejeződik ki leginkább.

Március 15-ét mint nemzeti ünnepet a lakosság háromnegyede megünnepli, de a „rituálékban” való részvétel ennél jóval alacsonyabb, és társadalmi csoportonként, illetve régióként eltérő megoszlást mutat: legtöbben a székelyföldi városok lakói közül vesznek részt az ünnepeken. A válaszolók 75 százaléka érzi azt március 15-én, hogy büszke a

magyarságára, 15 százaléka nem érez semmit, és szinte senki nem válaszolta azt, hogy félne. A vallási és a családi ünnepeket követi fontosságát tekintve március 15-e mint nemzeti ünnep, míg sem a régi (május 10.), sem az új (december 1.) román nemzeti ünnepet nem tartják meg, azaz nem számít ünnepnek a minta 95 százaléka számára.

A kultúrnemzeti azonosulás fontos része a nemzeti hősök, kulturális személyek iránt érzett tisztelet és büszkeség. A történelmi nemzeti hősök listáján Mátyás király vezet, a kulturális személyiségeken Petőfi Sándor. A régiók között számottevő különbségek figyelhetők meg a további személyeket illetően. A történelmi személyiségek választása nem Erdély-centrikus, a kulturális személyiségeké igen: Petőfi mögött túlnyomóan erdélyi költők, írók tömörülnek.

Összességében értékelve a különböző dimenziókat megállapítható, hogy a Kovászna és Kolozs megyei magyarok nemzeti identitása részét képezi tudati szinten a magyar nemzetnek, de ez az identitás egy régebbi magyarságtudatot konzervál, mondhatnánk úgy is, hogy nincs szinkronban a mai magyarországi nemzettudattal. Ez elsősorban a szimbolika terén hangsúlyozódik ki, olyan személyiségek említése által, akiket Magyarországon nem sorolnának fel (Árpád, Attila). A Kovászna megyeiek- székelyek - azonosságtudata a Kolozs megyeiekéhez képest is archaikusabb, a nemzeti ünnepet - március 15-ét - jóval többen megünnepelik, mint Kolozs megyében, és ennek nem csupán adminisztratív okai vannak, habár erre egyelőre csupán következtetni tudunk. Az azonosságtudat erdélyisége egyrészt abban rejlik, hogy ideológiai és politikai vezető szerepe az RMDSZ-nek van - minden mást messze megelőzve, beleértve a magyar államot is, mondhatni, az „állami autoritást az RMDSZ monopolizálja -, másrészt abban, hogy az erdélyi kulturális személyiségek szimbolikus szerepe dominál. Ugyanakkor, ha a román és a magyar állam szimbolikus összemérésére kérdeztünk rá (sport versenyek), akkor a magyar államot választották A Romániához kötődő állampolgári tudat gyengébb, mint a kulturális megalapozottságú magyar nemzettudat.

JEGYZETEK

- 1 Ezúton is köszönetet szeretnék mondani Horváth Istvánnak, a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem tanárának, valamint Csepeli Györgynek, az ELTE Szociológiai Intézete tanszékvezető egyetemi tanárának, akik segítőkészségükkel érdemben hozzájárultak tanulmányom elkészítéséhez.
- 2 Mikóújfalura több megfontolásból esett a választásunk. Egyrészt, mert egy másik vizsgálatból kiderült, hogy Erdélynek ebben a falujában jelentős volt 1850-1930 között az elmagyarosodottak aránya, és érdemesnek tartottuk külön megvizsgálni a település magyarságának identitását, de ez egy másik tanulmány tárgya, ebben a tanulmányban a tipikus identitásbeli jellemzők minőségi dimenzióját vettük figyelembe.
- 3 Az 1992-es romániai népszámlálás végleges adatai szerint a minta reprezentativitását értékelni lehet, az eltérések a háromszázalékos hibaszázalékon belül maradnak.
- 4 Krappmann, L.: *Az identitás szociológiai dimenziói*. Budapest 1980. (Szociológiai (tízetek 21.)
- 5 Bloom, William: *Personal identity, national identity and international relations*. Cambridge UP 1990.
- 6 Lásd Geertz, Clifford: *Az értelmezés hatalma*. Budapest, Századvég 1994.
- 7 Csepeli György: *Nemzet által homályosan*. Budapest, Gondolat 1992.
- 8 Taifel, Henri: *The Social Psychology of Minorities*. London, Minority Right Group 1978. 12-14.
- 9 G. W. Allport: *Az előítélet*. Budapest, Gondolat 1977.
- 10 18. Mit értékel különösebben az alábbiak közül (jelölje fontossági sorrendben a 3 legfontosabbat, úgy, hogy írjon 1-est, 2-est, 3-ast a kiválasztottak után): 1. szakmai siker, karrier, (...) 2. házasság, család (...), 12. saját ház, autó, villa, (...) 13. vallásos nevelés (...).
- 11 A Gereben Ferenc vezette kutatásban is megközelítőleg ilyen eredményekre jutottak a Székelyudvarhely és környéki vizsgálatban. Gereben (és mások): *Magyar olvasáskultúra a határon innen és túl*. Budapest, Közép-Európai Intézet 1993.
- 12 54. Megoldható-e a román-magyar konfliktus? 1. igen. 2. nem. 3. nem tudom. 55. Ha igen, hogyan? Max. 3 válasz: A román állam eleget tesz az RMDSZ igényeinek stb. A szövegben fel vannak sorolva
- 13 24. Az RMDSZ tevékenysége és célkitűzései (egy választ jelölhet be) :1. Közömbös számomra, nem érdekel. 2. Érdekel, de nem tartom fontosnak a kapcsolatot az RMDSZ-szel. 3. Érdekel, és hajlandó lennék valamit tenni ezekért. 4. Egyáltalán nem értek egyet ezekkel. 5. Nem ismerem őket.

- 14 25. Részt venne-e (vett-e) egy RMDSZ által szervezett (több választ is bejelölhet): 1. tüntetésen, 2. politikai vitafórumon, 3. tanfolyamon, 4. gyűlésen, 5. kulturális rendezvényen, 6. közmunkán, 7. ünnepen?
- 15 26. Milyen szerepet vállalnál (esetleg vállaltál) az RMDSZ-ben: 1. semmilyen, 2. egyszerű tagság, 3. kisebb alkalmi munkák, 4. kisebb vezetői, szervezői tisztség, 5. nagyobb vezetői tisztség.
- 16 A módszer alapváltozatát Csepeli György és Örkény Antal egy 1995-ös politikai kultúra és nemzeti azonosságtudat tematikájú felmérésben használta, ezt próbáltam meg a sajátos erdélyi viszonyokhoz alakítani.
- 17 63. Ahhoz, hogy valaki magyarnak számítson, mennyire fontos, hogy...: 1. nagyon fontos, 2. fontosabb, 3. nem túl fontos, 4. nem fontos. A kijelentéseket egyenként kellett értékelni, az alternatívák fel vannak sorolva a szövegben.
- 18 Csepeli György i. m.
- 19 Csepeli, i. m.: a hazafelfogások tipológiája.
- 20 47. Ha megengednék, hogy elköltözzön Nyugat-Európába vagy Amerikába, mit tenne: 1. Elmennék, mert ott jobb élni. Nem mennék el, mert a) csak itt lehet a hazám, ahol születtem; b) jobb itt, mert a barátaimmal, ismerőseimmel együtt vagyok; c) saját nemzetiségem között, saját kultúrámban jobban érzem magam.
- 21 Csepeli i. m. 116.
- 22 A kérdések: 34. Ön szerint hány magyar él Erdélyben? 35. És körülbelül hány magyar él a világon?
- 23 A válaszadókat megkértük, hogy jellemezzék öt rövid jelzővel a magyarokat, a románokat és a cigányokat. A válaszokat karakteres módon központosítottuk (vezettük számítógépre), majd posztkodifikáltuk, és SPSS-ben létrehoztunk egy szintetizált mutatót a sztereotípiák negatív vagy pozitív tartalmának mérésére. Az értékek (-5, 5) skálán helyezkednek el. A nem válaszolók 0 értéket kaptak.
- 24 Allport, G. W.: *Az etőítélet*. Budapest, Gondolat 1977.
- 25 Nagy Mariann: 19th Century Hungarian Authors and Hungary's Ethnic Minorities. In: *Pride and Prejudice*. Ed by L. Kontler. Budapest, Central European University 1995. 29-50. Több néprajzi könyvet elemzett, így felleltározta -többek között - a románokra vonatkozó „forgalomba került” nemzeti sztereotípiákat.
- 26 Boia, L.: *Istorie si mit in constiinta romaneasca*. Bukarest, Humanitas 1997.
- 27 Lásd Hunya Gábor (és mások): *Románia 1944-1990*. Gazdaság- és politikatörténet. Budapest, Atlantisz 1990.
- 28 Az Európai Idő egy egész sorozatot közölt 1990. február-június között ebben a témában.
- 29 Itt meg kell jegyezni, hogy az 1996-os őszi választások politikai alkuinak eredményeképpen magyarok is vannak fontos vezető funkciókban.
- 30 Csepeli i. m. 77.
- 31 Anderson, Benedict: Imagined Communities. In: *Nationalism*. Ed by Hutchinson, J.-Smith, A. D. Oxford University Press 1994. 89-95.
- 32 56. Az alábbiak közül sorrendben melyik három fejezi ki legjobban az Ön számára a magyarsághoz való tartozást: 1. Nemzeti dal, (...) 6. magyar Himnusz stb. A szövegben a válaszlehetőségek fel vannak sorolva.
- 33 60. Milyen ünnepeket tart meg, illetve melyekben vesz részt az alábbiak közül: 1. megtart és fontosnak tartja, 2. megtart, de nem olyan fontos, 3. nem tartja meg. Húsvét, karácsony, december 1., március 15., május 10., családi ünnep, szüreti bál, helyi ünnep, más.
- 34 Gereben i. m. 159-160.

VALÉR VERES

Aspects of National Minority Identity of Hungarians in Cluj and Covasna Counties, Romania

The author analyses, mainly in a descriptive form, the different aspects of the Hungarian national minority identity of Cluj (Kolozs) and Covasna (Kovászna) counties in Romania.

The study was realised on the basis of a sample survey with questionnaires and semi-structured interviews. The sample size is of 702 persons, their age being 18 and 75 years. The research covers the Hungarian speaking population of the Covasna and Cluj counties. The sampling was realised using multistratified selection.

The dimensions of collective identity analysed by the present study includes the importance of ethno-national belonging in personal and collective value contexts, the criteria of belonging to the national group, the idea and the meaning of the country (homeland), the perception of the national group, the principal auto- and heterostereotypes and the perception of the minority status and their role in the identity strategies.